673, 10

Парпарис . . . . .б1.—12

1942 жылы Мұрын
жыраудың айтуынан
жазып алған
Сеңгірбаев Дүйт
А-Ата

Пар-паристың әкесі баба түкті шашты
мешітті бар әулие кісі екен. Бабатүктің
пар-парис жалғыз баласы екен. Арада
16 жыл өткеннен кейін бала 16-ға аяқ
келгенде сол елден пар-париске әке алып
береді және бабатүкті әулиенің құран тура
береді. Пар-парис жаңа 20 жасқа келгенде
әке әкесімен жас жайлауға көшеді
сол елден аралап пар-парис нанда
ел көшеді. Парпарис өзі әкесі бабатүкті
мешітте қалатын болған әке бел көрі
тауып. Әкесі қайта келеді,
сонда қасында жүргенде ...
бүкіл, бақан көшкен келген жерінде ...
аулына кеп көшке барып басқады.

сол жерде түйеді
баба түкті мүрин
қашан кіндік ...
шама қып
қолмақ ... келгенсің
бүгінгі жаңаңыз еседі
не ана ...
жаманаңдап қалмақ болса
шешесі ...
бүгінгі көзге тереңді
қанатын ...
болған ... 99
баба түкті ...
Көшкен келіп кейіннен

30

сол жауынға етіп
жүретін балаға
Баба түкті сөйледі
сөйлегенде күй деді
Түрегел балам сен деді
Біле жауға ет деді
Шамаң келсе жан балам
жойып кетші сен деді
артынан қуып кет деді
Қуылған жерде шөп солған
жалғыздан жүрдім берермін
сонда тұрған нар-нарыс
Кула шұбар атын мінді
күн сағағдай созылған
ат құйрығын тарт шуды
жалғызда бола кетіп
ол қолма қолға жетіп
артынан қуып жесірді
ерік алға етіп
сонда жеңіп кетеді
жолдағы жоқ қасында
не сала ди ~~[illegible]~~ жоғары
Шамақандай зорлығын
қабырғын оған көрерге
Жаңа шашы кейкінсің
Аясна мінген құлағы
бір жолдан жүр кім емес
жануардың баласы

30

2

Аузындағы қарындым
Тайаны жерге тарсылдан
Найзағайдан шамама
Белгідей жарқылдан
Құлағанша ішкен аттары
кілемдер жануар
Құшағына шарпылдан
аяқта айтып тағабы
кемнар жарқылдаған
аузын ашып арандай
Құлағанан адам ашады
арыдан айқай бабады
Үйіндегі нар-нарыс
екі қолы қарөты
Күйінде емес ақылмен
жолыңдан мол емес
Дариядай тасада
кінәр кінәр тайлардан
[illegible] басын ашады
Тауық мен бүтілмар
Көгін қолма қасына
жаңы қайда олбылкей
Жылан жаман соғады
үйіндегі нар-нарыс
ел далаға қосу болады
бір қараса көрген
күн қанда қалады

18

Ышынан Түрік қалады
Елге жоңғар барады
Арадан кейін олжеңді
Бір жерлерге келгенде
шыңдағы тұрған күркеде
ызың Дауе өлсеңті
сонда
Сол күркеде Нар-нарының Әжесі мен бір
қыздың дауысын етті сонда қызың
былай деп отыр екен
Сұлтан алмаса келер деп
құдай біге берер деп
жана жарқын жолмен
Айналайын ит құйр
Дәуленді қылама
Байтақ кеңір елдері
етек тесің кең деді
бұйдасын шешер болмады
Нар-нарың көңіл қалады
құдай қосқан жарыңнан
Әже тұрып көрді
Шешен тұрып қолдарын
Әже сонда сөйледі
сөйлегенде бұй деді
құдай қосқан жарыңның
аман есен келдіңбе

Арым ашып жаныңсүрін
Сұқартай ала жасынды
Алғуға жесірді
артынан қуып келдімбе
Түнге ұйқы тыйып болып
ай ішінде желдімбе
сонда нар-нарың сөйледі
сөйлегенде бұй деді
Біден шақтым мен деді
Ол үйге тұрмын шамасан
бері оқал елдерін
Шамақан Волга қалмақтың
мекендеген жерлерін
қиратуға келемін
сол қалмақтың қаласын
Алғуға келемін
Ноғайдың жесір болаған
Арадан есін көрерге
Қазарейқан да болса
Басасын оның берерге
сонда Түрік сұрады
Атасын оның білерге
сонда нар-нарың сөйледі кор
шын Тағида қалмақтың есін арадан
тұрып кетті Шамақанның Әжесі шаңзосенде
көрді Оны жинаған сарайында көрді
Әбден сырын біліп алды. сонан кейін
Баймағы жеміне кейін шамақанның елін
Шабамын деп тірек аусыз сөз айтады

Алла тілек оңдаса
жолымды менің оңғарса
ер жігіт жас шағыма
жөнге кетер малчысын
жерге тамар қан ушін
жесір-жесір жан ушін
Жені сонда сөйледі
жаманда жалғыз дарасын
сорпиған сары қалмаққа
жалғыз қолы барасын
барған қайрат етерге
жұнан барсың сен өлесің
жалғыз жарымыз бейшара
мұнанда жаман бетерге
Әдейле батыр шамасын
алуға шамаң келерме
мұнша қалықтың баласын.
Сонда нар-пары сөйледі
Тыжекі етін қарайын
қалмаққа жаман барайын
кешір болмас ағайын.
ер белгісін етерге
қорысың бізге болмайма
Кек жіберіп жауға кетерге
келдім 13 ден мен деген
анал жетсе өлермін
анамыз жанда болмеген
қолға алған сурнебе
айса отырмай қалмаған
айналасы ит қалмақ
ұстынан дүбір от кізіп. 31
мерген жесір алмаған

Ойыма мінген боз құлаша
шабылтан ол танбаған
Беге буған ақ берен
серисі келмей қалмаған.
қанша айтсада ит қоңыр
мінезі менің болмаған
Ақ сүңгіні қолға алып
Отырмайын болғам.
итейін жауға қозғалым
Астындағы құлаш ат
жол қуйрығын өреді
барайын деп ойқайлап
барайын деп жүреді
Шойқандай қалмаққа
оттың бәрін қаратты
Астындағы құлаға
қамшыны қардай боратты
Табандатын жолды
Долытып келді
Бипірі берген қайратты
Висында деседі
Мыңтаған қалмақ қаңбелды
жолын сондай жиынға
байрағын [illegible] болды 28

Жарып жатып тұрады.
Сонда Шамақан сөйледі.
Әй ноғай ананың ноғайдан
болуға жол бұйырған
Біздің қалмақ ерлердің
құрған күнде қолы бар
қапырын нөкірін ноғайдың
жаудамын оған бар
Шамақандай ерлердің
алдында құрған торы бар
шаштобедей ағам бар
жолдыларда тобаң бар
Жынының іздін кілді
жолына дін тендей ноғайды
Атранан жұлып алып
кілді сорлы болайын
Сонда Тұрыш мар-марың сөйледі
Әй ит қалмақ ит қалмақ
Алмай кешпен кетпен қалаң
Шұбатпай кетпен балаң
Алмай кетпен еліңді
Бұлдарымай кешпен белеңді
Тантарымын бабамды
жолдарымын әй кәпір
сиғандай нөкерін тобамды

басына қылыш тигенде
Таңырсан сонда ағайда
~~[illegible]~~
шығарман жазандығы тартып
Қаны жауын қоматып
Төреңнің барлығын
[illegible]лемес ит қалмақ
сенің менен соғатын
ноғай менен қалмақтың
дос болғанын көрмедім
абылайда ит кәпір
елді менің Шамақаным
бермеу үшін намысты
артыңнан қуып келемін
Алла тілек оңғарса
Басың
Жекпе жекке елшіңсан
басыңды сенің аламын
ерінді отқа жағармын
Нотынжа мінген бостарын
жетегіме аламын
осы айтқанды қылармын
Осы айтқанды қылмасам
атадан туған кетейін
Артыңнан қуып мен келіп
алмай кекті кетпеймін
сенен кекті алмасам
жер түбіне жетемін
ен заманы үй бірін
қайтарып мен кетемін

Сонда қалмақ сөйледі
менің жерім сұраған
Нидандың қолдың жағасы
шақтаседі қандардың
шатақандай бықасаң
сонан баған базасы.
Арындатты сөйледі ін
берілер саған сазасы
жетеді тез қазасы
қанықама дейсің сен
кейдей ақ жеңітін
жиын қайдан келеді
шамасың жерге шарны урап
қасындыән дұшпанның
алыңа тұр мазасы.
~~Сонда нар-нарыс~~
Сонда тұрған алыпты
еренсін біріне біріне
Ақ найзасы жарқылдап
Алысып сонда қанжығы
Зелдегі алды беренді
Берен менен шабысты
Шамақан қалмақтың
Қайратты сонда көп екен
Қасына келіп ноғайлы
Жет құн жерімін дер
Үзеңгі киген ақсаут
қара қанға батырды 42

Нар-нарыздай ерлерді
кетіп жазды Найманы
Шамақандай залымың
Алты жерден шаншыты
Сонда тұрған нар-нарыс сөйледі
байсұнға бүйдеді
Жаратқан алла жаным
кешірсейін намысқы.
Мен қылымдым келе көр
баба түкті шашты әзі
арсалан Әзиз бек
Өйрен балаң қынелда
жердам салған бере көр
қолтығынан демей көр
жердеңдейін жебей көр.
Атадан жалғыз баламын
Қазан жетсе жаулардан
Тұяқсыз болып қаламын
Сонда тұрған нар-нарыс
өзіне өзіне дем дем берді
ақырғы демін кетеіңдеі
Жесір үшін өлуге
өзі-өзіне жөн көрді
Балдарын айтып ақберен
Адара оны қалдым деп
Тұрған сонда көрмеді
Өлсін деп тұрсада
Батырдың ашу көрмеді қыны тірі жас
баба түкті пірлері
айдақар болып көрінді
Сонда тұрған көп қыпшақ
бетерінде шетінері. 43

Айдақар сонда бақырды
ел қамақты тықсырды
Батырлар сонда қашады
Жүрегі жарған бірінеоң
ердің ісін бағады
айдақарды көргенде
нар-нария байғұсты
көңілі сонда тағады.
Шамақандай Залымның
айдақарды көргенде
кетіп есі танады.
есі кетіп танғанда
нар-нария сонда отырған
садақты қолға алады
Қақ жүректің басындай
Өлерін сезін басынан
оның көзінің түсындай
Кері алып тартады.
сонда қамақ құлады.
Құлай қамақ қылғанда
бақырып
Нар түнегі бақырды.
Даусы жерді кешірді
аузынан қаны ақады.
өзі денесі болмайтақ
нар-нариядай ерікіз
ақ найзамен бір түйреп
Сүйікті үшін кешірді
Жаудың беті қайтқаннан
кетті айдақар жоқ болып
шамақандай Залымның
жанған оты ол қалды.
құлы тамақ жоқ болып.

Сонда қамақ құрылды
өзіне өзі ұрынды.
Қалаға таман көшеді
Қаланың ішін қан қылды
Кеп ... сонда сан қолды.
Қамақтанған залымға
нар-нарияға жалғызы
қылыш сонда үйірді
Сонда Тұрды қамақтар
бір шетінен жер жұтылды.
Санап сонда қараған
Тек 200 ноқ жан болды.
Шамақанның Ежесі
Шаштсе болды басшысы
Ноғаймынан бар қашты.
Сонда Тұрды қарады
нар-нарияға жалғызға
Одан алма екінші
жүрегі болды жанады
Жаудың бетін жалғыз
сонда кетіп барадыо.
Шаштседен залымқан
қылыш найза асынды.
Біларісін Ол бітайды
Нар-нария сенің басыңды.
Жеңе қабақ темір сауытын
Алды кийім үстіне
кийі кийі жамылды

Шалақаннан айрылып
Қыр-қарыздан кек алғанша
Жүрегі қайтып қайнады.
Баладан жалғыз айрылып
Қанағи қалды. Қайғылы
Бұрынғы шама жоқ
Бірде қанын майдырысып.
Екі жүз кісі қасында
Бұлғызаң басында
Қабағын ап қарамайды.
Аударып дем келді
Өтпес көп бір тауды.
Кесейін деп келеді
Үйлесе шапқар бір бауды.
Қар-қарыс сұлтан қанағаз
Жаңырылған жандардан
Өтті кешіп қандардан
Байқамай келіп қалыпты
Жалдаған тоқ бір тауды
Үйінен шықты қар-қарыс
Не екенін ол білмей
Тұра қалды байғұс
Күрең шұбар ат мінген
Ақ күмісін шарт шыйған.
Үстіне темір көп киген
Жорды сонда жау қанан.
Шашбасыңды заман қан
Жетті Сонда Сөйледі.
Сөйлегенде бүй деді.

Әй жас бала жас бала
Елді мұнша бүлдірген
Дұшпаныңды қуарғым.
Тарихандайын Тайдайға
Ерегессең менімен
Басыңды сенің алармын
Шырт жауын саламын
Үстіндегі ақ сауыт
Өлгенше айырмын
Ақ артыңа жабармын.
Қолыңдағы ақ найза
Өлмейтін оны саламын
Ұстаған қолға беремін
Онда да қолға аламын
Бар қаруды алып ап
Басыңа Оны саламын
Шалақандай қыларым
Басыңды кесіп жоярмын
Ақ сүңгіні бір салып
Қаныңды ұрттап тоярмын
Қасыңда менің тұрғанда
Бармын деп бала бойлама
Жоқ етіп сені қоярмын.
Қандай бала ақылың
Ерегесің менімен
Қара жер болар жақсыңыз
Ақ сүңгіні саларым сен
Қара қанға матармын
Тұрған еме жесій қасыңа

сүйексіз менімен
Құмның түбі басына
Жолдасында жоқ кешегі
Өлгенде есім қалмады.
Мықты болсаң қандасқа
алғанда жауын қуғанды
шулатқанда баласын.
Қалаңнан есіңмен шақыр
Жетім жесір шулатып
жанқұрман қойдай дулатып
сүйегінде сен деді
сөзді алып мен деді
сонда жар-жарын сойды.
Өлеңінде бүйдеді
Балам балам дәй дерме
сенің балаң мен емес
Менің жоқ ден емес
Шашақпандай баланы
шулатқанда қаланы
мықты болсаң қанда сой
жасырып сен далада
бақырсың сен айтасың
Ол айтқаның жаңа емес
басты ба
Алла тілек өздаса
Пілімер жылда бұл болса
ақ оқтығы болмасын
Қара қанға малмасын.

Несіміңді құрмаған
мен жоғалдың басы
жалғыз келген жоғалдың
енже бұзт бұл салым
Алғанан жауда қарашы
Шашақпандай баланы
бергенмін бері (оның) сазаса
алдарармен мазанды
көбісінің болмаса
берермін өлім жазанды.
Зор бақ
екі жүздей батырын
жанында болған аларды
Дасанына салырмақ.
Шашақ келе кел-бері
жеке-жеке сен келсең
ботаның есінмен қарармын.
Үстіндегі ақ сауыт
сауырына атымыз жабарын.
Шыдамады бұл сөзге
Қылышын алып қолына
Өлімге байлап батырын
Нашчолдың шақты жолына.
Шаштовде ер еді
жар-жарынның қасына
Түкимей жосын келді
Ай Несібелі жоғалған
Алуына өдмеған
Алысқалы келіп еді
шаштовдей батырын.
қайратын сонда бер деді

сонда тұрып алысты
жолбарыстай шыңыраған
қарсы қарап шабысты
Ақ берені жарқылдап
Атының тізе бұғалты
Қолындағы ақ берен
майысып одан қабысты.
қылыштан айрылысып
батырлар сонда қалысты.
Найзаларын алысты.
біріне бірі итеріп
найза сонда салысты.
серпуіне шыдамай
Аттар жайда қалысты.
нар-нарың ерлігін
Найзаны бірган ендірді
Қалмақтың қаны шашты
сол жағынан құлады.
жаңа шыңын құлады.
Артындағы ерлері
алдында қаны өлгенін соң
өлгенін көзі көрген соң
Қолынан найза берген соң
тұрып сонда жағырды
нар-нарың оған қаймықпай
Қайрат оған қылады.
Оң қолының оң шапты
сол қолының сол шапты.
атаңнәлет Қалмақтың
талайын сүйтіп құлатты.

анау кері басқының
маңдайын оның терді
Қайзан сайын ол батыр
Бұлғаштан қылышы серпеді
мен мен сіген ерлерді
тек бүтін адам көрмеді.
Астындағы құлаша
Басқан жо ауға жетеді
Ақ сүйегі мен бір түйін
қасынан өшіп кетеді
~~қалаға жетті күшімен~~
Қалаға қарай қуады
Қамақтан шыққан ерлердің
басына күн туада
жеткенінше қуады
кешегі қалада ол білмей
қорғаны шыркін турады.
Қалмақ басқын табады.
Жалғыз өз нар-нарың
Қалмақты қуып сабады
бөлене қалмақ қалады.
астындағы құлаша
найзағайдай ойнады.
Қашып кеткен қалмақтың
артынан қуып жетеді
жетісе одан өтеді
жетіп кеткен қалмақтың

басы жерге кетеді
Қолаға бұрын қамады.
Қамақ ар сонда қамалған
Қасқұйына таппай жер.
сонда тұрып қалады.
Қайта келіп жар-жарың
алдына шағып қамақтың
Сонда оған сөйледі
Мұсылман дінге кір деді
Мұсылман болып жүр деді
Айтқанымды қылмасаң
Тимесін сабап мен деді
Дегенімді қылмасаң
Айтқаныма жүрмесең
Сабамын Оин мен деді
Оныңда Кәпір көр деді
Сонда тұрып қамақ ар.
Кәпір байыр сен деді
Ағаң сөзде ие іздедік
еншіді сенің шан қанбыз
Қоғарпоны қалаға.
Дінге кірдік біз деді
Дегеніңді қыламыз
Айтқаныңмен жүреміз
сізге кәпір қас қылса
кескілеп өлтіреміз
барамыз деген жеріңе
Ағарсын деңіз [illegible]

Сонда тұрып жар-жарызы
Қамақ арбартыны салаубы
Өзін дінге көндірім
Баязы жеріне
желіне келеді
кең үйдің кеңі тұсынан
Сонда сөйлей береді
Айналай алтынбы
ену соғысаб бармысың
Аманбысың саумысың
Сонда жесі үйден жүгіре шыққан Алтына жар-жар
ға сөйлей басты.
Айналайын алтыным
Шырын шекер бал татқан
Тар төсекте бір жатқан
Кілем белім шешілген
Ибалықпен сөйлеген сөз
Наздықпенен көшеген
Алтын есен келдіңбе
Атаңа Натей кетірдің
Қайрат тартып келдіңбе
Ізасын үйтүгін бердіңбе
Шамақандай залымды
Өлтіріп қоса келдіңбе
Жесі мен өтірік
Алдына жаны келдіңіз

еле қашан қайтарміз
Атаменен анамды
Қашан жүзін көреміз
жоғалтты жаудан олардың
Біздер қашан көреміз
жесірлікке түскен біз барлы
Соғандық қашан қалқты
сонда түрлі жар-жарын
Алаша еске түскенде
Ақнайзана Оқиғаны
оқып екен қамықты
Қиындақ көріп жерлері
есіне түсіп жабықты
Өзіне өзі дем берді
жыламайын басады
жалғанмен қосылып
жабыққан көңілін ашады
Арықпаша Алғаным
Қамақта жақа оларміз
Ағаменен Анаға
Бізде тезден барармыз
Аға менен інінің
алдында жүзін көрерміз
Қайта жүрті қалғанға
Бізде өлім берерміз
Зайтанат [illegible] жеткерміз

Іонан соң жатынын ғайын
бір қамаққа барып жолда
[illegible] есіне қамтылаб болады

Қамаққа тамам барады
Сол қамақтың ішінен
Бір інісі көрінеді
Жолдасымен қамақтағы
100 мың кісі алады
Інісін қанша алмақ
еліне қарай жөнелтті
Ноғи сонда белдерден
бір атты барады
Дін мұсылман елдерден
Ноғы жаңа таулардан
Бір күндері болғанда
есіне сонда кеп түсті
Мешітіне ағаның
жар-жарын сонда барады
Ағасы шыққан алдынан
Сонда сөй ~~[illegible]~~ береді
Сөйлегенде бұл деді
Аман есен келдің бе
Айналайын жан балам
Анадан туған жар балам
Аман есен туады
Менің деген бұл ұлан
Қамақ иті алдынба
еліне оны [illegible]

Сол жүрдің әлі не
Өзің жолға бардыңба
әлі не бір салдыңба
ем дінге кондірі
Анарым несір алдыңба.
Сонда тұрып нар-нария
Ағасына сөйледі
Сөйлегенде бұл деді.
Аға менен Анамыз
Аманба түзін қаламыз
Сауалымыз бармысыз
Анарым несір мен алдым
Шаштове мен Шақан
кейін басын жон алдым.
ем дінге кондірі
Жүсіман болып оя қалды.
Атасы менен баласы
қойдай маңырап қорді
Сонда бұл қалмақ сөйледі.
Ілінені нар-нарияның көзі деді
қалмақты көк бағардан бөкті деді
Көшегі Шамақан мен Шаштовенің
Өзінен ... бала бөрі деді
Оянайда. Салды қазарға
Қақты ... бір алты
Аманағы біларға.

Келді ноғай тыныштын
тоғыз күн Қайтоннын кет
12 күн үдай ойн күн
Кеткен Анау несірді
ел неуртилен косқадн
нар-нарияз ерлердің
күні Теңізға аттанып
... жастарға деп

679